

Η ΕΞΕΤΑΣΗ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΚΑΙ Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ ΕΝΩΠΙΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

Ασφαλέστατα, σε θεωρητικό επίπεδο κάποιες αρχές οι οποίες απορρέουν από την Νομολογία, αλλά και από την πρακτική εξάσκηση, είναι δυνατόν να διδαχθούν. Όμως σε τελική ανάλυση, η επιτυχία στην άσκηση της δικηγορίας εξαρτάται από την ιδιομορφία του κάθε δικηγόρου, τις ικανότητες του αλλά και τις γνώσεις του. Η δικηγορία είναι επιστήμη αλλά και τέχνη. Κάποιοι σε ένα μεγάλο βαθμό έχουν έμφυτο το στοιχείο και την ικανότητα να πείθουν το ακροατήριο τους. Κάποιοι διαθέτουν το στοιχείο της ευγλωττίας, της σωστής εμφάνισης και την ικανότητα να αγγίζουν με την επιχειρηματολογία τους χωρίς μεγάλη δυσκολία τα κεντρικά σημεία και να πείθουν ενώ κάποιοι άλλοι ότι και να διδαχθούν, θα διαπιστώσουν ότι δεν διαθέτουν ή/και δεν μπορούν να αποκτήσουν αυτό που ονομάζουμε τέχνη της δικηγορίας. Δεν μπορεί όλοι να είναι Picasso έστω και αν διδάχθηκαν ή διδαχτούν τα ίδια πράγματα από τον μεγάλο ζωγράφο. Δεν είναι όλοι οι μουσικοί Μότσαρτ ή Μπετόβεν, έστω και αν έχουν διδαχθεί ακριβώς τα ίδια πράγματα. Κάποια πράγματα είναι έμφυτα, κάποια διδάσκονται και μπορούν να μαθευτούν, κάποια αποκτώνται με την πείρα και βελτιώνονται αλλά σίγουρα η τέχνη της δικηγορίας σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να εμφυτευτεί σε όλο της το μέγεθος σε φερέλπιδες δικηγόρους.

Όμως είναι απαραίτητο κάποια βασικά στοιχεία που συνθέτουν την εικόνα της επιτυχούς δικηγορίας να παρουσιαστούν για να αποτελέσουν το θεμέλιο επί του οποίου ο κάθε νέος δικηγόρος θα προσπαθήσει να οικοδομήσει το μέλλον του στο επάγγελμα. Το θέμα μας μπορούμε να χωρίσουμε σε δύο κεφάλαια. Το πρώτο αφορά την προετοιμασία και παρουσίαση υποθέσεων ενώπιων Δικαστηρίων και το δεύτερο, την εξέταση μαρτύρων ενώπιων του Δικαστηρίου. Δεν θα ασχοληθούμε στην διάλεξη αυτή με θέματα της αντεξέτασης και την τεχνική της, θέματα με τα οποία θα ασχοληθούμε στην επόμενη διάλεξη, με δεδομένου ότι το κεφάλαιο της αντεξέτασης είναι ένα μεγάλο κεφάλαιο κλειδί στην επιτυχία του δικηγόρου στο επάγγελμα.

A. Η προετοιμασία και παρουσίαση υπόθεσης ενώπιων Δικαστηρίου.

Στις πολιτικές υποθέσεις, συνήθως ο δικηγόρος λαμβάνει οδηγίες είτε από τηλεφώνου οπότεν και διευθετεί και σχετική συνάντηση, είτε μέσω φαξ, είτε πιο συχνά την σήμερα ημέρα, μέσω e-mail. Σε παρά πολλές περιπτώσεις προτιθέμενος πελάτης επικοινωνεί με τον δικηγόρο και ζητά ραντεβού οπότεν οι οδηγίες δίδονται στο πλαίσιο προσωπικής συνέντευξης. Αυτού του είδους οι υποθέσεις είναι συνήθως κτηματικές υποθέσεις, οικογενειακού δίκαιου, ενοικιοστασίου ή υποθέσεις που αφορούν ισχυρισμούς παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ποινικές υποθέσεις, ατομικές Προσφυγές για διορισμούς ή προαγωγές στο Ανώτατο Δικαστήριο, για θέματα πολεοδομικών ζωνών, άδειες οικοδομής κλπ. Υποθέσεις οι οποίες αφορούν ξένους ή ξένα συμφέροντα συνήθως ξεκινούν με φαξ ή e-mail και σε αυτές τις υποθέσεις η προσωπική συνέντευξη είναι σπάνια χωρίς να αποκλείεται βεβαίως τηλεφωνική επικοινωνία και συνεννόηση. Σε αρκετές περιπτώσεις δικηγόρος παίρνει οδηγίες από συνάδελφους δικηγόρους στην Κύπρο, είτε από δικηγόρους στο εξωτερικό οι οποίοι ενεργούν για πελάτες.

Μετά την πρώτη επαφή το καθήκον του δικηγόρου είναι να ανοίξει και να αρχειοθετήσει φάκελο για την υπόθεση και όπου μπορεί να διευθετήσει συνάντηση ή περαιτέρω συναντήσεις ή όπου τούτο είναι ορθότερο, να ζητήσει

περισσότερες λεπτομέρειες, γραπτή έκθεση γεγονότων και όλο το απαραίτητο υλικό υπό μορφή εγγράφων. Σε μεγάλα δικηγορικά γραφεία η περαιτέρω διερεύνηση της υπόθεσης με την μορφή λήψης καταθέσεων ή ερευνών στο κτηματολόγιο ή τον Έφορο Εταιρειών ή αρμόδια κυβερνητικά τμήματα, ανατίθενται σε νεαρότερους δικηγόρους, πάντοτε βέβαια κάτω από την παρακολούθηση του δικηγόρου που αναλαμβάνει την υπόθεση. Η επιτυχία χειρισμού μιας υπόθεσης βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην σωστή διερεύνηση και προετοιμασία της. Η λήψη λεπτομερούς κατάθεσης από τον πελάτη και όλους τους εμπλεκόμενους μάρτυρες και όλων των σχετικών εγγράφων, είναι απαραίτητη. Πολλές φορές με την μοντέρνα τεχνολογία η κατάθεση μαγνητοφωνείται, απομαγνητοφωνείται, και αποθηκεύεται σε ηλεκτρονικό υπολογιστή, από όπου μπορεί να διοχετευτεί και στον πελάτη ή τον μάρτυρα, για τυχόν παρατηρήσεις, σχόλια ή διορθώσεις. Επιπρόσθετα η εξασφάλιση μαρτυρίας έγκαιρα από επίσημα κυβερνητικά τμήματα είναι πολλές φορές απαραίτητη, όπως η Έκθεση Αστυνομίας σε οδικά ατυχήματα ή η Έκθεση Επιθεωρητή Εργοστασίων σε εργατικά. Το ίδιο ισχύει για την εξασφάλιση πιστοποιητικών από τον Έφορο Εταιρειών ή Συνεταιρισμών ή τον Επίσημο Παραλήπτη. Σε υποθέσεις κληρονομικού δίκαιου ή ακίνητης ιδιοκτησίας, η εξασφάλιση πιστοποιητικού έρευνας από το αρμόδιο κτηματολογικό γραφείο είναι απαραίτητη. Δικηγόρος ο οποίος ενεργεί για πελάτη με βάση την νομοθεσία, δικαιούται να ζητήσει, επίσημα πιστοποιητικά αυτού του είδους, έναντι καταβολής των νενομισμένων δικαιωμάτων.

Πολλές φορές είναι απαραίτητο για τον δικηγόρο να τροχειοδρομήσει την υπόθεση πάνω στις σωστές σιδηροδρομικές γραμμές της, και για το σκοπό αυτό αφού μελετηθεί ο φάκελος της υπόθεσης, δυνατόν να χρειαστεί η σύνταξη και αποστολή συγκεκριμένης επιστολής ή επιστολών. Σε αυτό το στάδιο η εξωτερίκευση της υπόθεσης με την αποστολή επιστολής πρέπει να γίνεται με φειδώ, το δε περιεχόμενο της επιστολής να είναι μελετημένο γιατί είναι πολύ πιθανόν μια λανθασμένη επιστολή ή επιστολή με λανθασμένο περιεχόμενο να έχει καταλυτικές συνέπειες για την έκβαση της υπόθεσης. Συνεπώς ο δικηγόρος προτού αποστείλει οποιανδήποτε επιστολή σε οποιονδήποτε στάδιο της διαδικασίας, οφείλει να είναι πολύ προσεκτικός και βέβαιος για το περιεχόμενο της και που θέλει να καταλήξει. Αυτό σχετίζεται με την εξ υπαρχής Απόφαση του που θα στηρίξει την Απαίτηση ή την Υπεράσπιση του. Αφού μελετήσει την μαρτυρία, δηλαδή τις καταθέσεις των μαρτύρων και του πελάτη του, όπως και όλα τα απαραίτητα έγγραφα και αφού προβεί στην απαραίτητη έρευνα του νόμου και νομολογίας, ο δικηγόρος πρέπει να εκτιμήσει τα υπέρ και τα κατά της υπόθεσης του πελάτη του και να καταλήξει στην δική του θεωρία, ή καλύτερα θα έλεγα, θέση για την υπόθεση. Αυτή η θεωρία ή θέση θα πρέπει να διέπει όλες τις ενέργειες, πράξεις και παραλήψεις όπως και γραφόμενα του δικηγόρου σε σχέση με την υπόθεση σε όλα τα στάδια της. Στις περιπτώσεις όπου επιτόπια εξέταση του αντικειμένου της αγωγής κρίνεται απαραίτητη, ο δικηγόρος δεν πρέπει να διστάζει να επιθεωρεί τον χώρο και με την εξέλιξη της τεχνολογίας πολύ εύκολα να λαμβάνει και φωτογραφίες, τις οποίες και ο ίδιος μπορεί να τυπώνει και να μεταδίδει ηλεκτρονικά όπου χρειάζεται.

Πολλές φορές καθίσταται αναγκαίο ο δικηγόρος προτού προχωρήσει σε μία λεπτομερή εξέταση της υπόθεσης να προχωρήσει με την καταχώρηση Δικαστικής διαδικασίας και να επιζητήσει με Μονομερή Αίτηση την έκδοση Προσωρινού Διατάγματος διατήρησης του status quo μέχρι εκδίκασης της υπόθεσης, δυνάμει του άρθρου 32 του Περί Δικαστηρίου Νόμου 14/60 ή των Άρθρων 4 – 5, 9 του Περί Πολιτικής Δικονομίας Νόμου κεφάλαιο 6. Την σήμερον ημέρα αυτού του είδους τα Προσωρινά Διατάγματα όπως επίσης και Διατάγματα τύπου «parens» ή Αποκάλυψης κι παραλαβής εγγράφων και μαρτυρικών υλικών, εκδίδονται πολύ συχνά και είναι απαραίτητο να γνωρίζει κανείς άμεσα και να είναι ενήμερος, τη σχετική Νομοθεσία και τις πρόσφατες πάντοτε Αποφάσεις και πρακτική επί του θέματος. Είναι κρίσιμο για τον δικηγόρο να αποφασίσει το σωστό ένδικο μέτρο ή μέτρα, στο πρώιμο αυτό στάδιο της διαδικασίας και είναι ασφαλώς απαραίτητο να ληφθεί απόφαση σε σχέση με την τοπική αρμοδιότητα

αλλά και την καθ' ύλην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου στο οποίο προτίθεται να προχωρήσει. Τούτο χρειάζεται γνώση, όχι μόνο των προνοιών του Νόμου 14/60, αλλά και εξειδικευμένων Νομοθεσιών δυνάμει των οποίων ασκείται ειδική επί του θέματος δικαιοδοσία όπως π.χ. Η Νομοθεσία που αφορά τα Δικαστήρια Έλεγχου Ενοικιοστασίου, η Νομοθεσία που αφορά τα Οικογενειακά Δικαστήρια και η Νομοθεσία που αφορά τα Δικαστήρια Εργατικών Διαφορών. Επίσης σε κάποιες περιπτώσεις πρέπει να γίνει η ορθή επιλογή του ένδικού μέτρου εάν δηλαδή είναι απαραίτητο να προχωρήσει κανείς στο Ανώτατο Δικαστήριο για την έκδοση κάποιου Προνομιακού Εντάλματος, δυνάμει του Άρθρου 155(4) του Συντάγματος ή με Προσφυγή δυνάμει του Άρθρου 146 του Συντάγματος ή για παράληψη έκδοσης διοικητικής πράξης δυνάμει του Άρθρου 39 του Συντάγματος. Σε άλλες περιπτώσεις οι οδηγίες του δικηγόρου μπορεί να είναι για καταχώρηση του ένδικού μέτρου της Έφεσης κατά Απόφασης πρωτόδικου Δικαστηρίου. Άριστη γνώση των σχετικών προνοιών εξειδικευμένων Νομοθεσιών και της Νομολογίας ως και της πρακτικής που ακολουθείται, είναι απαραίτητη για την επιτυχή και σωστή επιλογή του αρμόδιου Δικαστηρίου. Λανθασμένη επιλογή του ένδικου μέτρου ή του αρμοδίου Δικαστηρίου, πιθανόν να οδηγήσει σε καταστροφικές συνέπειες για μια υπόθεση π.χ. εάν καταχωρηθεί Αγωγή σε Επαρχιακό Δικαστήριο για θέματα που αφορούν περιουσιακά μεταξύ συζύγων μετά την λύση του γάμου τους που αποκτήθηκαν κατά την διάρκεια του, υπάρχει ο κίνδυνος μέχρι που να αποφασιστεί κατά πόσο το Επαρχιακό Δικαστήριο, έχει αρμοδιότητα εκδίκασης της υπόθεσης, να παρέλθουν αρκετά χρόνια και σαν αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή πλέον η καταχώρηση κατάλληλης διαδικασίας ενώπιων του Επαρχιακού Δικαστηρίου, σαν εκπρόθεσμη. Επίσης ένα άλλο παράδειγμα είναι στις περιπτώσεις όπου γίνεται επιλογή καταχώρησης Προσφυγής στο Ανώτατο Δικαστήριο δυνάμει του Άρθρου 146 του Συντάγματος, το οποίο τελικά αποφασίζει ότι το κατάλληλο ένδικο μέτρο ήταν αυτό του Προνομιακού Εντάλματος πλην όμως μέχρι να παρθεί η Απόφαση, η εξάμηνη προθεσμία να έχει λήξει και να μην είναι δυνατή πλέον η καταχώρηση Προνομιακού Εντάλματος στο Ανώτατο Δικαστήριο. Το αντίθετο συμβαίνει όπου καταχωρείται αίτηση για την έκδοση Προνομιακού Εντάλματος, και αποφασίζεται ότι η πράξη είναι διοικητική και η Αγωγή θα έπρεπε να ήταν Προσφυγή.

Στο πρώιμο στάδιο της υπόθεσης και αφού ο δικηγόρος είχε την ευκαιρία να μελετήσει το θέμα, θα πρέπει να γίνεται και η σχετική συμφωνία για την αμοιβή του δικηγόρου. Για εξωδικαστηριακής φύσης υποθέσεις, ο δικηγόρος είναι υποχρεωμένος, επί ποινή διάπραξης πειθαρχικού αδικήματος δυνάμει των Περί Δεοντολογίας Κανονισμών, να χρεώνει πάντοτε τον πελάτη, την ελαχίστη προβλεπόμενη αμοιβή. Προς τον σκοπό αυτό ο πελάτης καλείται να υπογράψει σχετικό διοριστήριο το οποίο προνοείται στους κανονισμούς. Σε σχέση με δικαστηριακές υποθέσεις, ο πελάτης θα πρέπει να υπογράψει σχετική εξουσιοδότηση επί της οποίας σημειώνεται εάν η συμφωνία θα είναι δυνάμει των εκάστοτε Δικαστικών Θεσμών ή κατά πόσο έχει συμφωνηθεί ειδική αμοιβή και οι όροι πληρωμής της. Εάν η συμφωνία είναι για καταβολή αμοιβής δυνάμει των Δικαστικών Θεσμών, τότε, αυτή θα καθοριστεί σε περίπτωση διαφωνίας από το Πρωτοκολλητήριο με ειδική διαδικασία η οποία προνοείται στους Περί Πολιτικής Δικονομίας Θεσμούς. Εάν όμως η υπόθεση είναι επιτυχής, το πιο πιθανόν είναι ότι με διαταγή του Δικαστηρίου τα έξοδα θα καταβάλει ο αντίδικος όπως αυτά ήθελαν συνήθως υπολογιστεί από το Πρωτοκολλητήριο και ανάλογα με την διαταγή του Δικαστηρίου, εγκριθούν από αυτό. Πολλές φορές το Δικαστήριο καθορίζει το ίδιο ένα κατά αποκοπή ποσό για τα έξοδα. Τούτο γίνεται συχνά σε Προσφυγές Διοικητικού Δικαίου, στο Ανώτατο Δικαστήριο. Όσον αφορά την διαδικασία πληρωμής ή αμφισβήτησης ειδικής αμοιβής η οποία καταγράφεται και υπογράφεται στο έγγραφο διορισμού δικηγόρου το οποίο καταχωρείται στον φάκελο του Δικαστηρίου, έχουν θεσπιστεί οι Περί Δικηγόρων Θεσμοί, οι οποίοι καθορίζουν όλα τα θέματα που δυνατόν να εγερθούν.

Για την σωστή παρουσίαση υπόθεσης στο Δικαστήριο πέραν από τα πιο πάνω, ο δικηγόρος, πρέπει να είναι άριστος γνώστης της Πολιτικής Δικονομίας και των κανόνων Απόδειξης. Στο στάδιο προετοιμασίας της υπόθεσης, ο

δικηγόρος πρέπει να είναι προσεκτικός στη διατύπωση των δικογράφων ξεκινώντας από την Αγωγή, δηλαδή το κλητήριο ένταλμα, μέχρι και την Απάντηση στην Υπεράσπιση. Πολλές υποθέσεις κερδίζονται ή χάνονται στη βάση των δικογράφων. Η υπόθεση η οποία δικογραφείται με κακό τρόπο και/ή λανθασμένο θα έχει ως κατάληξη είτε την απόρριψη της, είτε την έκδοση Απόφασης σε βάρος του πελάτη. Παρόλον ότι υπάρχει η δυνατότητα τροποποίησης των δικογράφων υπήρξαν περιπτώσεις όπου λόγω λανθασμένων χειρισμών δεν υποβάλλεται Αίτηση έγκαιρα, και/ή δεν διαπιστώνεται το λάθος ενώ έπρεπε να διαπιστωθεί για να γίνει η έγκαιρη τροποποίηση.

Επιπρόσθετα ο δικηγόρος δεν πρέπει να διστάζει να κάνει χρήση απαραίτητων δικονομικών μέτρων όπως π.χ. αίτημα για παροχή περαιτέρω και καλύτερων λεπτομερειών της δικογραφηθείσας θέσης του αντιδίκου. Επιπρόσθετα αίτημα για υποχρεωτική αποκάλυψη των εγγράφων του αντιδίκου είναι στις πλείστες των περιπτώσεων απαραίτητο. Άλλες ενδιάμεσες, χρήσιμες και πολλές φορές απαραίτητες Αιτήσεις είναι για επιτόπια εξέταση με διάταγμα του Δικαστηρίου ή για ιατρικές εξετάσεις, ιδιαίτερα σε αγωγές για προσωπικές βλάβες. Όπου ο διάδικος είναι από το εξωτερικό, μπορεί να κριθεί απαραίτητο και όπου συντρέχουν οι προϋποθέσεις να προωθηθεί αίτηση για ασφάλεια εξόδων. Σε ορισμένες περιπτώσεις, προσεκτική μελέτη των δικογράφων μπορεί να οδηγήσει σε Αίτημα για διαγραφή ή να είναι απαραίτητο να προδικαστούν κάποια θέματα, τα οποία είναι αποκλειστικά νομικής υφής και η Απόφαση επί του προδικαστικού θέματος, θα αποφασίσει βασικά την ουσία της Αγωγής ή της Υπεράσπισης.

Όταν συμπληρωθούν τα διάφορα διαδικαστικά στάδια πρέπει να γίνεται μια προσεκτική επιλογή τόσο των μαρτύρων που θα κλητευθούν για να υποστηρίξουν μια υπόθεση, όσο και των εγγράφων τα οποία έχουν αποτελέσει αντικείμενο αποκάλυψης. Η Αποκάλυψη Εγγράφων πρέπει να γίνεται με μεγάλη προσοχή γιατί σύμφωνα με τους Θεσμούς Πολιτικής Δικονομίας Διαταγή 28/03, το Δικαστήριο μπορεί να μην επιτρέψει στο στάδιο εκδίκασης της υπόθεσης, την παρουσίαση οποιουδήποτε εγγράφου εάν κρίνει ότι δεν δίδεται ικανοποιητικός λόγος για την μη έγκαιρη Αποκάλυψη. Ο διάδικος έχει υποχρέωση να αποκαλύπτει όλα τα έγγραφα που βρίσκονται στην κατοχή του ή τελούν υπό τον έλεγχο του εκτός προνομίου π.χ. ανταλλαγείσα αλληλογραφία μεταξύ του ίδιου και του δικηγόρου του η οποία είναι εμπιστευτικής φύσεως. Τα Δικαστήρια πολλές φορές ζητούν από τους δικηγόρους των διαδίκων να συμφωνήσουν σε δέσμη εγγράφων που θα κατατεθεί από κοινού με την επιφύλαξη της κάθε πλευράς να αντεξέταση επί του περιεχομένου των εγγράφων. Η πρακτική χρησιμότητα της δέσμης είναι ότι αποκλείει αχρείαστες Ενστάσεις για την δεκτότητα εγγράφων σαν μαρτυρία και καθιστά εύκολη την αναφορά κατά τη δίκη στα συγκεκριμένα έγγραφα. Βεβαίως με βάση τις Πρόνοιες του ειδικού μέρους του Περί Απόδειξης Νόμου Κεφάλαιο 9, όπως τροποποιήθηκε το 2004, οι Ενστάσεις για την δεκτότητα εγγράφων έχουν περιοριστεί σε πάρα πολύ μεγάλο βαθμό. Ανεξάρτητα όμως, είναι χρήσιμο να γίνεται η σχετική δέσμη εγγράφων έγκαιρα και πριν την δίκη για τους λόγους που επεξηγήσα ανωτέρω. Τέλος κανένας δικηγόρος που σέβεται τον εαυτό του δεν παρουσιάζεται σε Δικαστήριο αν δεν έχει μελετήσει πολύ προσεκτικά τον φάκελο της υπόθεσης. Σαν κανόνα θεωρώ ότι κάθε δικηγόρος πρέπει να διαβάζει τον φάκελο 2-3 φορές, συμπεριλαμβανομένης της αλληλογραφίας, όλων των δικογράφων και ιστορικό της διαδικασίας και όλων των εγγράφων και να εξετάζει προσεκτικά την μαρτυρία και τους μάρτυρες τους οποίους προτίθεται να καλέσει. Δεν απαγορεύεται η συνάντηση του πελάτη ή του δικηγόρου με τους προτιθέμενους μάρτυρες. Εκείνο που απαγορεύεται είναι, η άσκηση πίεση επηρεασμού σε μάρτυρα για ψευδομαρτυρία ή αλλοίωσης της μαρτυρίας ή της απόκρυψης της αλήθειας. Δεν είναι υποχρεωτικό ο δικηγόρος ή ο πελάτης του να καλεί όλους τους μάρτυρες για να δώσουν μαρτυρία. Τυπικά θέματα που δεν έχουν επιλυθεί μέσα από παραδοχές των δικογράφων, είναι προτιμητέο να επιλύονται με σχετικές δηλώσεις των δικηγόρων για παραδεχτά έγγραφα και παραδεχτά γεγονότα. Όμως για θέματα ουσίας είναι απαραίτητο για τον κάθε δικηγόρο να βλέπει τον προτεινόμενο μάρτυρα και να ακούει, προτού τον ορκίσει και τον καλέσει να δώσει μαρτυρία. Είναι χρήσιμο να ακούσει τον τρόπο με τον οποίο απαντά, τις

αντιδράσεις και συμπεριφορά του, και ο ίδιος ο δικηγόρος να προβαίνει σε αξιολόγηση της ποιότητας του μάρτυρα και της μαρτυρίας του, αλλά και της χρησιμότητας κλήτευσης του. Οι υποθέσεις δεν κερδίζονται με πολλούς μάρτυρες, αλλά με λίγους και καλούς. Ο κίνδυνος είναι όταν για απόδειξη ενός γεγονότος καλούνται πολλοί μάρτυρες, σίγουρα θα περιπέσουν σε αντιφάσεις. Δεν χρειάζονται περισσότερο από ένας κάλος μάρτυρας, ή και ένας άλλος υποστηρικτικός. Προσοχή πρέπει να δίδεται σε τυχόν προηγούμενες Γραπτές Καταθέσεις του μάρτυρα ή επιστολές τους γιατί ο πιο εύκολος τρόπος προσβολής αξιοπιστίας ενός μάρτυρα, είναι να βρεθεί αντιμέτωπος με προηγούμενες γραπτές δηλώσεις του και/ή κατάθεση του οι οποίες να είναι αντιφατικές.

Σε σχέση με την νομική έρευνα, ο κάθε δικηγόρος οφείλει να είναι απόλυτα κατατοπισμένος για τις νομικές πτυχές της υπόθεσης. Αυτό προϋποθέτει συνεχή επαγρύπνηση και παρακολούθηση με δεδομένο ότι η περάτωση της υπόθεσης μπορεί να πάρει χρόνια και στο μεταξύ τόσο το Νομοθετικό όσο και το Νομολογιακό πλαίσιο να αλλάξει.

Σε σχέση με τη Νομοθεσία, η σύγχρονη πρακτική είναι αυτή να παρακολουθείται μέσα από το διαδίκτυο και συγκεκριμένα την ιστοσελίδα της Cyrgus Legal Portal η οποία παρέχεται σε συνδρομητικό πλαίσιο από την εταιρεία Leginet Ltd. Η ιστοσελίδα αυτή παρέχει πρόσβαση στη Νομολογία, δηλαδή Αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου Κύπρου, όπως επίσης στη Νομοθεσία και Κανονισμούς. Η ιστοσελίδα είναι αρκετά ευκολόχρηστη και ενημερωμένη με τις τελευταίες Αποφάσεις και Νομοθετικό έργο της Βουλής των Αντιπροσώπων. Είναι ένα απαραίτητο εργαλείο στα χερίά του κύπριου δικηγόρου που χωρίς αυτό, δύσκολα θα μπορεί να λειτουργήσει σωστά.

Όσον αφορά την Νομολογία, η τυπωμένη έκδοση των Αποφάσεων καθυστερεί συνήθως χρόνια να συμπληρωθεί. Επιπρόσθετα η νομική έρευνα για την Νομολογία σε ένα θέμα είναι πολύ εύκολη μέσα από την ιστοσελίδα καθότι παραπέμπει ανάλογα με τα κριτήρια της έρευνας σε όλη την Νομολογία επί συγκεκριμένου θέματος. Μη χρήστης του ηλεκτρονικού υπολογιστή υποχρεώνεται να προστρέχει σε ευρετήρια Νομολογίας, τα οποία έχουν βεβαίως εκδοθεί και ανανεώνονται από καιρού εις καιρόν αλλά θα δυσκολευτεί να εντοπίσει τις πλέον πρόσφατες Αποφάσεις. Ευρετήρια κυκλοφορούν για τις Αποφάσεις των Κυπριακών Δικαστηρίων, του Zekia μέχρι το 1957 που καλύπτει την περίοδο της αγγλοκρατίας και στη συνέχεια έχουν εκδοθεί ευρετήρια από τον κ. Παναγιώτη Καλλή, πρώην Δικαστή του Ανωτάτου Δικαστηρίου, που καλύπτουν την περίοδο μέχρι και το 2004. Από εκεί και πέρα υπάρχει σειρά εκδόσεων μέσα στην οποία εκδίδονται επιλεγμένες Αποφάσεις των Επαρχιακών Δικαστηρίων γνωστή σαν JSCC (Judgments of the Supreme Court of Cyprus). Πρόκειται, κατά κάποιο τρόπο, για ανεπίσημη έκδοση «εγκριθέντων» Αποφάσεων για δημοσίευση από το Ανώτατο Δικαστήριο. Από εκεί και πέρα ο κάθε δικηγόρος, διατηρεί αρχείο στο γραφείο του με Αποφάσεις Επαρχιακών Δικαστηρίων. Είναι πολύ δύσκολο, λόγω και του μεγάλου όγκου των Αποφάσεων των Επαρχιακών Δικαστηρίων, να είναι κάποιος ενήμερος με όλη την Νομολογία. Είναι λυπηρό γιατί οι Αποφάσεις των Επαρχιακών Δικαστηρίων δεν δημοσιεύονται και έχω την άποψη ότι θα έπρεπε να γίνεται. Να υπενθυμίσω ότι μέχρι το 1989 οι Αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου εκδίδονταν στην αγγλική γλώσσα σε 3 τόμους δηλαδή 1 CLR, 2 CLR ΚΑΙ 3 CLR για Πολιτικές, Ποινικές και Αποφάσεις Συνταγματικού και Διοικητικού Δικαίου αντίστοιχα. Από το 1989 περίπου τα μέσα του έτους, οι Αποφάσεις εκδίδονται στην ελληνική γλώσσα και η ορολογία είναι ΑΑΔ, δηλαδή Αποφάσεις Ανωτάτου Δικαστηρίου αντί CLR, δηλαδή Cyrgus Law Reports.

Όσον αφορά την Νομοθεσία, οι Νόμοι και Κανονισμοί ως και διεθνείς Συμβάσεις ή Νομοσχέδια, Εμπορικά Σήματα κλπ, εκδίδονται σε παραρτήματα της Επίσημης Εφημερίδας του Κράτους. Το πιο σημαντικό είναι το πρώτο Παράρτημα, στο οποίο δημοσιεύονται οι Νόμοι, ως επίσης και το τρίτο Παράρτημα στο οποίο δημοσιεύονται οι Κανονιστικές Διοικητικές Πράξεις (Κ.Δ.Π.). Να σημειωθεί ότι οι ατομικές Διοικητικές πράξεις όπως π.χ. προαγωγές,

διορισμοί δημοσίων υπαλλήλων, πτωχεύσεις, εκκαθαρίσεις εταιριών κλπ, δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα που εκδίδεται κάθε Παρασκευή, δηλαδή ακολουθεί συνήθως την συνεδρίαση της Βουλής, που συνεδριάζει σε Ολομέλεια μια φορά την εβδομάδα, κάθε Πέμπτη. Επίσης σημαντικό είναι και το δεύτερο Παράρτημα της Επίσημης Εφημερίδας στο οποίο δημοσιεύονται οι Διαδικαστικοί Κανονισμοί που αφορούν την διαδικασία ενώπιων Δικαστηρίου. Πολύ χρήσιμος είναι ο τόμος του γραφείου Επιτρόπου Νομοθεσίας, στον οποίο έχουν συμπεριληφθεί όλοι οι βασικοί Διαδικαστικοί Κανονισμοί, εκτός από τους Θεσμούς Πολιτικής Δικονομίας οι οποίοι είναι δημοσιευμένοι ξεχωριστά σαν Θεσμοί οι οποίοι είχαν υιοθετηθεί επί αγγλοκρατίας και οι οποίοι μαζί με άλλους Διαδικαστικούς Θεσμούς, δημοσιεύονται σε 2 τόμους γνωστούς σαν SL I και SL II, Subsidiary Legislation τόμος I και τόμος II. Η έκδοση αυτή είναι πολύ χρήσιμη και γίνεται σε αυτή καθημερινή αναφορά. Διαδικαστικοί κανονισμοί πριν το 1960 επίσης εντοπίζονται στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης τότε, στο τρίτο Παράρτημα.

Όπως προκύπτει από τα πιο πάνω, ο δικηγόρος ο οποίος ασκεί το επάγγελμα στην Κύπρο, πρέπει να είναι ενήμερος και να ενημερώνεται διαρκώς από το περιεχόμενο της Επίσημης Εφημερίδας και Παραρτημάτων και τις Αποφάσεις του Ανώτατου Δικαστηρίου και όσο μπορεί των Επαρχιακών Δικαστηρίων. Όμως αυτό δυστυχώς δεν αρκεί γιατί είναι γνωστό ότι στην Κύπρο εξακολουθεί και εφαρμόζεται ένα μεγάλο μέρος του αγγλικού Δικαίου και αγγλικής Νομολογίας π.χ. ισχύουν στην Κύπρο οι αρχές της Επεικειίας και του Κοινοδικαίου, στον βαθμό που το θέμα δεν καλύπτεται από τις πρόνοιες του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας και τους Νόμους γνωστούς σαν CAPs (Chapters), που εφαρμόζεται στην Κύπρο σαν Νόμος της Αγγλοκρατίας. Επειδή ως γνωστό οι Νόμοι οι οποίοι περιέχονται στα CAPs μετέφεραν στην Κύπρο αγγλικούς Νόμους, για την ερμηνεία τους ο κύπριος δικηγόρος είναι υποχρεωμένος να ανατρέχει σε πηγές του αγγλικού Δικαίου όπως π.χ. στην 3^η και 4^η έκδοση των Halsbury's Laws of England, στο English and Empire Digest ως επίσης και στα Atkins Court Forms. Για τους κανόνες Πολιτικής Δικονομίας, καθημερινή χρήση γίνεται του White Book δηλαδή της Λευκής Βίβλου, έκδοσης του 1954. Πέραν τούτου, εκτενής αναφορά γίνεται στην σειρά Common Law Library και σε γνωστές αυθεντίες Άγγλων Νομομαθών. Στα θέματα του Διοικητικού και Συνταγματικού δικαίου, αναφορά γίνεται σε αυθεντίες Ελλήνων Νομομαθών και Αποφάσεις του Ελληνικού Συμβουλίου Επικρατείας. Ιδιαίτερα για θέματα Συνταγματικού δικαίου, αναφορά γίνεται και σε Αμερικανούς Συνταγματολόγους.

Με την ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο Κύπριος δικηγόρος είναι υποχρεωμένος να ανατρέχει σε αυθεντίες του Ευρωπαϊκού Δικαίου, ο όγκος του οποίου και η πολυπλοκότητα του, καθιστούν το έργο αυτό δύσκολο. Είναι γνωστό ότι το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, εντοπίζεται στις Συνθήκες αλλά και στις πράξεις των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή τους Κανονισμούς, Οδηγίες, Αποφάσεις και Συστάσεις. Όσον αφορά τις Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αυτές μπορεί να τις προμηθευτεί κάποιος από τις Επίσημες Εκδόσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή να τις εντοπίσει στους Halsbury's Statutes, όπως ενημερώνονται από καιρού εις καιρόν. Η δευτερογενής Νομοθεσία εντοπίζεται στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά κυκλοφορούν διάφορες εγκυκλοπαίδειες και βιβλία, κυρίως στην Αγγλία όπου μπορεί κανείς να εντοπίσει το υλικό αυτό. Τέλος είναι και οι Αποφάσεις του ΔΕΚ και του Πρωτοδικείου, οι οποίες εκδίδονται βεβαίως από το ίδιο το Δικαστήριο. Όλα τα προαναφερθέντα μπορεί επίσης να εντοπιστούν από την ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο διαδίκτυο. Τέλος σε σχέση με το ΕΔΑΔ, δηλαδή το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, έχουν εκδοθεί βεβαίως αρκετές αυθεντίες και τεκμηριωμένα βιβλία και εκδίδονται επίσης και οι Αποφάσεις του Δικαστηρίου.

Για όλα τα πιο πάνω θέματα κυκλοφορούν επίσης από καιρού εις καιρόν, βιβλία, νομογραφίες, νομικά περιοδικά και είναι καθήκον του δικηγόρου να είναι ενήμερος με τις εξελίξεις του Δικαίου. Κανείς δεν σπουδάζει δικηγόρος και θα

έλεγα ότι κανείς δεν σπουδάζει Νομικός. Ο δικηγόρος γίνεται και ο Νομικός εξελίσσεται. Ο συνδυασμός και των δύο αποτελεί ίσως το καλύτερο είδος επαγγελματία, λειτουργού της Δικαιοσύνης.

B. Εξέταση μαρτύρων ενώπιον του Δικαστηρίου

H Κυρίως Εξέταση:

Η κυρίως εξέταση ενός διαδίκου ή άλλου μάρτυρα, γίνεται με στόχο να παρουσιαστούν ενώπιον του Δικαστηρίου, τα γεγονότα μέσα από την διαδικασία ερωτήσεων και απαντήσεων. Στόχος μέσα από τις ερωτήσεις που υποβάλλει ο δικηγόρος για λογαριασμό του μέρους που καλεί τον μάρτυρα, είναι να εκθέσει με καθαρότητα και όσο πιο συνοπτικά γίνεται τα γεγονότα όπως ο μάρτυρας τα έχει ζήσει ή γνωρίζει. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το Δικαστήριο αποδίδει πολύ μεγαλύτερη σημασία σε απαντήσεις που δίδει ο μάρτυρας, είτε πρόκειται για τον διάδικο είτε όχι, μέσα στο πλαίσιο της αντεξέτασης. Πολλές φορές το Δικαστήριο, ειδικά όταν πρόκειται για τον διάδικο, δεν αποδίδει μεγάλη σημασία στα όσα λέει στην κυρίως εξέταση γιατί είναι σαφώς αναμενόμενο ότι ένας διάδικος, σε ερωτήσεις που του υποβάλλει ο δικηγόρος του, θα δώσει την δική του εκδοχή.

Ιδιαίτερα μετά την εισαγωγή στον Περί Αποδείξεως Νόμου του Ειδικού Μέρους σύμφωνα με το Άρθρο 25 του Κεφαλαίου 9, όπως τροποποιήθηκε από τον Νόμο 32/2004, οποιοσδήποτε μάρτυρας σε οποιαδήποτε διαδικασία δύναται να υιοθετήσει το περιεχόμενο Γραπτής Κατάθεσης ή Γραπτής Δήλωσής του. Σε μια τέτοια περίπτωση, η εν λόγω Γραπτή Κατάθεση ή Γραπτή Δήλωση κατατίθεται στο Δικαστήριο και θεωρείται ότι αποτελεί την κυρίως εξέταση του μάρτυρα ή μέρος αυτής, ανάλογα με την επιθυμία του. Με την κατάθεση της Γραπτής αυτής Δήλωσης και υιοθέτηση της όσον αφορά το περιεχόμενό της, δεν εμποδίζεται ο μάρτυρας από του να ερωτηθεί για περαιτέρω θέματα τα οποία δεν αναφέρονται στην Κατάθεση του ή από το να διευκρινίσει κάποια θέματα όπου χρίζει διευκρίνησης κάποιο θέμα.

Με την εισαγωγή του Άρθρου 25 του Κεφαλαίου 9 η διαδικασία της κυρίως εξέτασης έχει σχεδόν καταργηθεί όπως διεξαγόταν με τον παραδοσιακό τρόπο. Στην πράξη σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, δικηγόροι ετοιμάζουν τις προτεινόμενες Καταθέσεις και/ή Δηλώσεις των πελατών τους ή μαρτύρων τους και η διαδικασία της κυρίως εξέτασης, συνήθως συμπληρώνεται σε λίγα λεπτά. Όμως είναι ορθό να επισημάνουμε κάποια θέματα τα οποία εγείρονται σαν αποτέλεσμα της νέας αυτής διαδικασίας η οποία εισήχθη και εφαρμόζεται, τόσο στις ποινικές υποθέσεις, όσο και αστικές:

(α) Πρώτο, δεν καταργείται ο κανόνας ότι για να γίνει δεκτή μια Κατάθεση ή Γραπτή Δήλωση, θα πρέπει να είναι σχετική με τα επίδικα θέματα και δεύτερο, τα γεγονότα στα οποία παραπέμπει, να έχουν δικογραφηθεί, δηλαδή να αναφέρονται σε συντομία στην Έκθεση Απαίτησης ή στην Υπεράσπιση ή στην Απάντηση. Στις ποινικές υποθέσεις που δεν υπάρχουν δικογραφα, η Κατάθεση ή η Δήλωση πρέπει να είναι σχετική με τα γεγονότα.

(β) Μέσα στο πλαίσιο προτιθέμενης Κατάθεσης, αντίγραφο αυτής πρέπει να διατίθεται εκ των προτέρων στον δικηγόρο της άλλης πλευράς. Δυστυχώς τούτο δεν γίνεται έγκαιρα, με αποτέλεσμα εάν πρόκειται για μεγάλες Καταθέσεις ή περίπλοκες, ο δικηγόρος της άλλης πλευράς να ζητά χρόνο, είτε πριν την Κατάθεση της για να την διαβάσει, είτε μετά την κατάθεση για να αντεξετάσει. Να σημειώσω εδώ ότι η πρακτική των Δικαστηρίων ποικίλει, και κάποια Δικαστήρια δεν επιτρέπουν αναβολή της υπόθεσης για σκοπούς αντεξέτασης, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για σύντομες Καταθέσεις ή Δηλώσεις. Όταν όμως μια Γραπτή Κατάθεση είναι μακρά και δεν έχει δοθεί αντίγραφο στην

άλλη πλευρά ενωρίτερα, τα περισσότερα Δικαστήρια εγκρίνουν αίτημα για αναβολή, γιατί με αυτό τον τρόπο διευκολύνεται η διαδικασία, υπό την έννοια ότι ένας καλά μελετημένος αντεξεταστής που έχει στα χέρια του την κυρίως εξέταση υπό μορφή Κατάθεσης, έχει την δυνατότητα να περιορίσει την αντεξέταση στα σημεία που θέλει.

(γ) Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι είναι απαραίτητο έστω και κατά την ημέρα της δίκης να διατίθεται αντίγραφο της κατάθεσης στον δικηγόρο της άλλης πλευράς γιατί ενδεχόμενα να φέρει Ένσταση στην κατάθεση της σαν σύνολο, κάτι το οποίο δεν συνηθίζεται, είτε σε αποσπάσματα αυτής με το επιχείρημα π.χ. ότι σε αυτήν υπάρχουν άσχετα θέματα ή γεγονότα τα οποία δεν έχουν δικογραφηθεί ή που βρίσκονται σε αντίθεση με τους κανόνες περί εξ ακοής μαρτυρία, όπου αυτοί ισχύουν. Ενδεχόμενα επίσης να προσκρούουν σε άλλους κανόνες του Δίκαιου περί Απόδειξης. Σε μια τέτοια περίπτωση θα πρέπει να διατίθεται σύμφωνα με μια τουλάχιστο απόφαση που έχω υπόψη μου, Προέδρου του Επαρχιακού Δικαστηρίου Λευκωσίας αντίγραφο της Κατάθεσης στο ίδιο το Δικαστήριο, το οποίο δύναται να καλέσει τον ενιστάμενο συνήγορο να παραθέσει την επιχειρηματολογία του για να αποφασίσει το Δικαστήριο επί του θέματος αφού ακούσει και την απάντηση του συνηγόρου, ο οποίος προτείνει την κατάθεση του σχετικού εγγράφου.

(δ) Μία άλλη διαδικασία η οποία ακολουθείται, είναι να ζητηθεί από τον μάρτυρα να καταθέσει και αναγνώσει την Κατάθεση του, αφού προηγηθεί επιφύλαξη του ενιστάμενου δικηγόρου να ενστεί σε αποσπάσματα της Κατάθεσης για οποιονδήποτε λόγο, όπως εξήγησα ανωτέρω. Το πρόβλημα με αυτή την διαδικασία είναι ότι προϋποθέτει την κατάθεση του έγγραφου σαν σύνολο και μπορεί να είναι οξύμωρο, αλλά όχι κατά την γνώμη μου, ανεπίτρεπτο να διαγραφούν εκ των υστέρων αποσπάσματα αυτής.

(ε) Στις πλείστες των περιπτώσεων ο μάρτυρας καλείται να αναγνώσει την Δήλωση ή Κατάθεση του ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που για οποιονδήποτε λόγο δεν έχει διατεθεί αντίγραφο της κατάθεσης στον δικηγόρο της άλλης πλευράς ενωρίτερα για να έχει το χρόνο να την διαβάσει. Πιστεύω ότι η ορθή πρακτική είναι αντίγραφο της Κατάθεσης να διατίθεται τουλάχιστο την προηγούμενη μέρα και έγκαιρα στον δικηγόρο της άλλης πλευράς για να έχει τον χρόνο να την μελετήσει και να αποφασίσει αν θα φέρει οποιονδήποτε Ένσταση ή όχι.

(στ) Δεν υπάρχει υποχρέωση σύμφωνα με τον Νόμο, η Κατάθεση να κατατεθεί σαν Τεκμήριο αλλά συνήθως σημειώνεται σαν έγγραφο Α, Β, κλπ. Ούτε υπάρχει υποχρέωση σύμφωνα με τον Νόμο, η Κατάθεση να υπογράφεται από τον μάρτυρα, παρόλο που η πρακτική που ακολουθείται, είναι αν ο μάρτυρας δεν την έχει υπογράψει να καλείται να την υπογράψει ενώπιον του Δικαστηρίου.

(ζ) Ένας άλλος λόγος για τον οποίο ο μάρτυρας καλείται να διαβάσει την Δήλωση ή Κατάθεση του, είναι για να τον ακούσει και το Δικαστήριο και να σχηματίσει εικόνα, όχι για την αξιοπιστία του μάρτυρα, αλλά για το περιεχόμενο της και να μπορεί να παρακολουθήσει την αντεξέταση. Επιπρόσθετα στο στάδιο ανάγνωσης της ή αμέσως μετά ο μάρτυρας καλείται όπου υπάρχουν Τεκμήρια που αναφέρονται στην Κατάθεση ή επισυνάπτονται σε αυτή, να τα καταθέσει ένα προς ένα ξεχωριστά. Δεν σημαίνει ότι επειδή σύμφωνα με τον Νόμο, δηλαδή το Άρθρο 25 του Κεφαλαίου 9 ή Κατάθεση ή Δήλωση γίνεται δεκτή σαν η κυρίως εξέταση ή μέρος της, με αυτό τον τρόπο μπορούν να κατατεθούν χωρίς Ένσταση και οποιασδήποτε φύσης Τεκμήρια. Κάθε άλλο έγγραφο στο οποίο γίνεται αναφορά στην Κατάθεση ή Δήλωση του μάρτυρα, εξετάζεται και κατατίθεται σύμφωνα με τους κανόνες Απόδειξης, ξεχωριστά το καθένα. Η Κατάθεση ή Δήλωση μπορεί να γίνει δεκτή αλλά όχι κατ' ανάγκη και τα Τεκμήρια ή μέρος αυτών που την συνοδεύουν.

(η) Υπάρχουν περιπτώσεις που δεν είναι, ούτε επιθυμητή ούτε δυνατή, η Κατάθεση ή η Δήλωση μάρτυρος. Π.χ. υπάρχουν μάρτυρες οι οποίοι δεν επιθυμούν ούτε και υποχρεούνται να προσέλθουν στο γραφείο του δικηγόρου, ή καν να τον συναντήσουν για λήψη Κατάθεσης ή να υπογράψουν μια Κατάθεση ή Δήλωση. Π.χ. κυβερνητικοί υπάλληλοι ή υπάλληλοι ημικρατικών οργανισμών ή ακόμα και στον ιδιωτικό τομέα αυτόν κλητεύονται και παρουσιάζονται στο Δικαστήριο και δίδουν την μαρτυρία τους προφορικά. Σε τέτοιες περιπτώσεις ο διάδικος και ο δικηγόρος του είναι υποχρεωμένοι να ακολουθήσουν την παραδοσιακή μέθοδο εξέτασης μαρτύρων. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου δεν είναι επιθυμητό ένας μάρτυρας να δώσει την μαρτυρία του υπό τύπο Γραπτής Δήλωσης ή Κατάθεσης, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου η αξιοπιστία του μάρτυρα μετρά σε όλα τα στάδια εκδίκασης της υπόθεσης. Τούτο π.χ. συμβαίνει σε περιπτώσεις όπου προβάλλονται ισχυρισμοί απάτης, δόλου, ψευδών παραστάσεων όπου το Δικαστήριο είναι προτιμότερο να ακούει από τον μάρτυρα, όχι μόνο τις απαντήσεις του στο πλαίσιο της αντεξέτασης αλλά και στο πλαίσιο της κυρίως εξέτασης.

Η διαδικασία η οποία εισήχθη τα τελευταία 6 χρόνια με το Άρθρο 25, σίγουρα έχει διευκολύνει τα μέγιστα την εκδίκαση των υποθέσεων από κάθε άποψη όπως μεταξύ άλλων, χρόνου, αλλά και διευκόλυνσης του Δικαστηρίου, των στενογράφων και των εμπλεκόμενων δικηγόρων και διαδίκων. Από την άλλη όμως, κατάχρηση του δικαιώματος με τον τρόπο που γίνεται η Γραπτή Κατάθεση ή Δήλωση, δεν υποβοηθά το έργο της ορθής απονομής της Δικαιοσύνης. Το Δικαστήριο με βάση τις υπόνοιες του Άρθρου 25 του Κεφαλαίου 9, δεν έχει το δικαίωμα να αρνηθεί την κατάθεση σχετικής Δήλωσης μάρτυρα, η οποία δεν προσκρούει στους κανόνες απόδειξης. Το αποτέλεσμα είναι πολλές φορές η κατάθεση μάρτυρα που ετοιμάζει δικηγόρος, λίγο ή πολύ, να είναι μια αντιγραφή της Έκθεσης Απαίτησης ή της Υπεράσπισης, δηλαδή ένα στεγνό συνοπτικό κείμενο με πολλές διαζευκτικές εισηγήσεις και με την ορολογία που χρησιμοποιούν κατά κόρον δικηγόροι όπως π.χ. «και/ή και/ή και/ή».

Επανερχόμενοι στο θέμα της κυρίως εξέτασης η πείρα έχει καταδείξει ορισμένους βασικούς κανόνες οι οποίοι ισχύουν στο στάδιο της κυρίως εξέτασης. Οι κανόνες αυτοί μπορεί να συνοψισθούν στους πιο κάτω:

1. Μέσα από την κυρία εξέταση δεν πρέπει να δίδονται ούτε πάρα πολλά ούτε πολύ λίγα.
2. Ότι κατατίθεται πρέπει να είναι σχετικό με την υπόθεση να έχει σημασία και να είναι δικογραφημένο.
3. Η χρονολογική παρουσίαση της μαρτυρίας είναι ο χρυσός κανόνας σε τέτοιες υποθέσεις για να μπορεί και το Δικαστήριο να παρακολουθήσει την υπόθεση με κάποια λογική συνέπεια.
4. Οι ερωτήσεις πρέπει να είναι καθαρές και σύντομες να μην είναι περίπλοκες και κάθε ερώτηση να αποσκοπεί στην λήψη μίας απάντησης. Δεν είναι σωστό μέσα σε μια ερώτηση να μπαίνουν άλλες υποερωτήσεις και να δημιουργείται σύγχυση μέσα από την απάντηση.
5. Οι ερωτήσεις σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να είναι καθοδηγητικές, αλλά θα πρέπει να είναι τέτοιες που να αφήνουν τον μάρτυρα να δώσει την δική του εκδοχή για το τι συνέβηκε.
6. Πάντοτε ξεκινά ένας την κυρίως εξέταση μετά την ορκωμοσία του μάρτυρα και τα στοιχεία του με ερωτήσεις οι οποίοι τείνουν να τοποθετήσουν τον μάρτυρα στον χώρο της υπόθεσης και σε σχέση με τα εμπλεκόμενα πρόσωπα. Π.χ. στις περιπτώσεις οδικού ατυχήματος μετά που ο μάρτυρας θα δώσει το όνομα και την διεύθυνση του το επάγγελμα του, θα ερωτηθεί που ήταν σε συγκεκριμένη μέρα και ώρα περίπου και τι είδε. Στις ερωτήσεις μπορούν να διευκρινιστούν θέματα που έλαβαν χώρα πριν το

ατύχημα όπως και αμέσως μετά το ατύχημα. Τα γεγονότα επεξηγούνται όπως είπαμε πιο πάνω με χρονολογική σειρά.

7. Πολλοί μάρτυρες έχουν την τάση να φλυαρούν και βεβαίως το Δικαστήριο θα τους διακόψει. Όμως είναι ευθύνη και του συνηγόρου να επισημάνει στον μάρτυρα να περιορίζεται σε απαντήσεις στην συγκεκριμένες ερωτήσεις. Τα Δικαστήρια ζητούν από τον μάρτυρα να παρακολουθεί την ερώτηση και να απαντά σ' αυτή συνήθως με ένα ναι ή ένα όχι όπου είναι τέτοια η φύση της ερώτησης με δικαίωμα βέβαια επεξήγησης. Ο χειρότερος μάρτυρας, κατά την πείρα μου, είναι εκείνος ο οποίος άλλα τον ρωτάς και άλλα σου απαντά. Συνήθως είναι ο μάρτυρας που ήρθε προαποφασισμένος να πει τα δικά του και αδιαφορεί για το τι τον ερωτά ο συνηγόρος και τι είναι που έχει σημασία για την υπόθεση. Είναι πολύ σημαντικό για ένα δικηγόρο πάντοτε να έχει κάποιες μορφής συνομιλία με τον μάρτυρα ο δε έμπειρος δικηγόρος έχει την δυνατότητα με αρκετά μεγάλη ευκολία από τις πρώτες 2 – 3 ερωτήσεις που θα του υποβάλει πριν την Δίκη να διαπιστώσει την καταλληλότητα ή όχι του μάρτυρα. Πολλές φορές βεβαίως ένας συνηγόρος δεν έχει επιλογή, αλλά έχει υποχρέωση να καλέσει κάποιον μάρτυρα για να καταθέσει κάποιον ουσιώδες γεγονός για το οποίο δεν υπάρχει άλλος. Σε τέτοιες περιπτώσεις ο δικηγόρος θα πρέπει να περιορίσει στο μέγιστο τις ερωτήσεις του ελπίζοντας ότι μ' αυτόν τον τρόπο θα περιορίσει και ο μάρτυρας τις απαντήσεις του στο συγκεκριμένο θέμα. Όπου ένας μάρτυρας φαίνεται σωστός κατατοπισμένος και αληθής μπορεί να μην χρειάζεται πολλές ερωτήσεις, αλλά ανοιχτές ερωτήσεις οι οποίες αποσκοπούν να αφήσουν τον μάρτυρα να διηγηθεί τα γεγονότα ελεύθερα. Πάντοτε όμως ανάλογα με την φύση της υπόθεσης ο δικηγόρος μπορεί να είναι απαραίτητο με τις ερωτήσεις του αν θέλει να μπει σε κάποιες λεπτομέρειες ή να επισημάνει κάποια γεγονότα. Σε τέτοιες περιπτώσεις πρέπει να είναι πάντοτε πολύ προσεκτικός να μην καθοδηγεί τον μάρτυρα και συνεπώς οι ερωτήσεις του πρέπει να γίνονται με μεγάλη προσοχή όσον αφορά την διατύπωση τους.
8. Οι ερωτήσεις δεν πρέπει να εισηγούνται και την απάντηση, δεν πρέπει δηλαδή μια ερώτηση να καθοδηγεί τον μάρτυρα, αλλά ούτε και να εισηγείται την απάντηση, δηλαδή να βάλει την απάντηση στο στόμα του μάρτυρα. Θα αναφέρω ένα παράδειγμα καθοδηγητικής ερώτησης και ένα παράδειγμα ερώτησης η ο ποία εισηγείται την απάντηση, ως επίσης και ένα παράδειγμα ερώτησης «σιδηρόδρομου». Καθοδηγητική ερώτηση είναι η εξής: «όταν μπήκες στο δωμάτιο είδες εκτός από τον κ. Γεωργίου και τον κ. Κωνσταντίνου και τον κ. Χαραλάμπους και οποιονδήποτε άλλο;» εδώ ήδη η ερώτηση καθοδηγεί τον μάρτυρα να απαντήσει εμμέσως πλην σαφώς ότι κάποια πρόσωπα ήταν παρόντα. Η επιτρεπτή ερώτηση είναι «ποιους είδες όταν μπήκες στο δωμάτιο»; Και τούτο βέβαια σε περίπτωση που δεν αμφισβητείται ότι κάποιοι ήταν παρόντες, διότι αν και αυτό αμφισβητείται ούτε και αυτή η ερώτηση είναι επιτρεπτή και η μόνη ερώτηση που θα ήταν επιτρεπτή είναι: «πες μας τι έκανες ή αν είναι δεκτό ότι κάποιους είδες «πες μας ποιούς είδες;» ερώτηση η οποία εισηγείται και την απάντηση είναι του τύπου «θα συμφωνήσεις μαζί μου ότι ήταν παρών και ο κ. Λουκαΐδης στο δωμάτιο». Εδώ η απάντηση μπήκε στο στόμα του μάρτυρα. Ερώτηση τύπου σιδηρόδρομου είναι π.χ. η εξής: «και όταν μπήκες στο δωμάτιο είδες τον κ. Λουκαΐδη ο οποίος εκείνη την ώρα κάπνιζε ενώ του είχε υποδειχθεί να μην καπνίζει». Εδώ η ερώτηση θέτει ουσιαστικά τέσσερις ερωτήσεις. Ότι ο μάρτυρας μπήκε στο δωμάτιο, ότι είδε τον κ. Λουκαΐδη, ότι κάπνιζε ο κ. Λουκαΐδης και ότι του είχε υποδειχθεί να μην καπνίζει. Τέτοιου είδους ερωτήσεις δεν είναι επιτρεπτές γιατί δημιουργούν σύγχυση στο Δικαστήριο.

9. Για νεαρούς δικηγόρους η κυρίως εξέταση του μάρτυρα έχει την σήμερα ημέρα διευκολυνθεί τα μέγιστα με την εισαγωγή της πρόνοιας του άρθρου 25 του Κεφ. 9. Το τι επιτρέπεται και τι δεν επιτρέπεται να ερωτηθεί και πως θα διατυπωθεί μια ερώτηση στο στάδιο της κυρίως εξέτασης είναι πλέον θεωρητικό, εφόσον ο δικηγόρος έχει την ευχέρεια να ετοιμάσει κείμενο δήλωσης ή κατάθεσης χωρίς ερωτήσεις, αλλά με θέσεις του μάρτυρα. Είναι γεγονός ότι η διαδικασία έχει μεν διευκολυνθεί και σίγουρα είναι πλέον ταχεία, αλλά σίγουρα το Δικαστήριο που ακούει την κυρίως εξέταση μέσα από την διαδικασία ερώτησης απάντησης στην βάση των πιο πάνω κανόνων έχει την δυνατότητα να αξιολογήσει καλύτερα τον μάρτυρα παρά στις περιπτώσεις όπου η κυρίως εξέταση του τελειώνει σε λίγα λεπτά μέσα από την κατάθεση μιας δήλωσης ιδιαίτερα όπου δεν υπάρχουν ενστάσεις και οι δικηγόροι συμφωνούν με την κατάθεση της. Δεν έχω καμιά αμφιβολία ότι ο έμπειρος Δικαστής, αλλά και ο σοφός θα αξιολογήσει τον μάρτυρα κυρίως μέσα από την διαδικασία της αντεξέτασης του όπως ανέφερα πιο πάνω, αλλά νεαρότεροι Δικαστές ή σε περιπτώσεις που δυνατόν να μην είναι τόσο έμπειροι να ενδείκνυται να ακολουθηθεί η παραδοσιακή μέθοδος εξέτασης ενός μάρτυρα.

ΕΠΑΝΕΞΕΤΑΣΗ:

Μετά την κυρίως εξέταση και αντεξέταση ενός μάρτυρα υπάρχει το δικαίωμα της επανεξέτασης, από τον δικηγόρο του πελάτη ο οποίος κάλεσε τον μάρτυρα. Ο στόχος της επανεξέτασης είναι να δοθεί στον μάρτυρα η ευκαιρία να εξηγήσει ή να αναπτύξει περαιτέρω θέματα τα οποία ηγήθησαν κατά την διάρκεια της αντεξέτασης. Συνήθως ένας μάρτυρας καλείται στο στάδιο της αντεξέτασης να διευκρινίσει θέματα που ηγήθησαν κατά το στάδιο της αντεξέτασης. Συνεπώς είναι ξεκάθαρο ότι η επανεξέταση περιορίζεται στα θέματα της αντεξέτασης και όχι για να δοθεί η ευκαιρία σε ένα μάρτυρα να προσθέσει μαρτυρία που ξέχασε να δώσει ή που κρίνει στο στάδιο εκείνο είτε ο ίδιος είτε ο δικηγόρος που τον καλεί ότι πρέπει να δοθεί. Πολλές φορές εγείρεται θέμα κατά πόσο στο στάδιο της επανεξέτασης υπάρχει η δυνατότητα ο μάρτυρας στο πλαίσιο διευκρίνησης απαντήσεων που έδωσε να παρουσιάσει έγγραφο εις απάντηση ή διευκρίνιση των όσων έχει πει στο στάδιο της αντεξέτασης. Όμως ένας μάρτυρας ο οποίος αντεξετάζεται έχει την δυνατότητα στο στάδιο της αντεξέτασης να πράξει τούτο.

Σε ποινικές υποθέσεις έχει νομολογηθεί ότι το Δικαστήριο έχει την διακριτική ευχέρεια να επιτρέψει να δοθεί μαρτυρία πάνω σε θέματα που δεν έχουν εγερθεί στο στάδιο της επανεξέτασης. Όπως αναφέρει και ο Δικαστής Ηλιάδης στο βιβλίο του για το δίκαιο της απόδειξης σελ. 222 «πολλοί δικηγόροι πιστεύουν ότι πολλές φορές είναι καλύτερα να αποφεύγουν την επανεξέταση λέγοντας «δεν υπάρχει ανάγκη για επανεξέταση» δείχνοντας έτσι στο Δικαστήριο την περιφρόνηση τους στην προσπάθεια που έχει γίνει για να κατεδαφιστεί η αξιοπιστία του μάρτυρα τους. Όμως υπάρχουν περιπτώσεις όπου η επανεξέταση είναι αναγκαία. Χαρακτηριστικά σε μια υπόθεση ένας μάρτυρας κατά την διάρκεια της αντεξέτασης του παραδέχθηκε ότι είχε καταδικασθεί για ένα σοβαρό αδίκημα. Η παραδοχή αυτή οπωσδήποτε κλόνιζε μέχρι ενός βαθμού την αξιοπιστία του. Ο δικηγόρος που τον είχε καλέσει για να μειώσει οποιαδήποτε δυσμενή επίδραση που είχε δημιουργηθεί του υπέβαλε στην επανεξέταση.

Δρ. Χρίστος Κληριδής
Αναπληρωτής Καθηγητής
Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου
Δικηγόρος
24.2.2010